

Gyermekmeghallgatás a gyakorlatban

Malét-Szabó Erika

Bevezető gondolatok

A rendőrségi kihallgatás alapvető célja a lehető legtöbb hiteles információt feltárni és megszerezni. Gyermekkorúak kihallgatása esetén azonban mindez kiegészül azon általános elvvel, miszerint a gyermekkorúak védelme – különösen akkor, ha a gyermekkorút áldozatként, sértettként vagy tanúként hallgatják ki – szintén elsődleges szempontként szerepel a büntetőeljárás során. Éppen ezért, követve a 2018. július 1-jétől hatályos új büntető eljárási jogi törvény (2017. évi XC. törvény, a továbbiakban: új Be.) vonatkozó cikkelyeit, mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az eljárás gyermekbarát legyen.

Ezt szolgálják az eleinte a 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet által létrehozott, majd a 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet által előírtan kissé átalakított *különleges meghallgató szobák* is.

1. Az eset

A gyermekkorúak kihallgatásával való specifikus foglalkozás szükségességét alátámasztandó képzeljük el az alábbi esetet:

„Egy 7 éves kislány kihallgatását kapta feladatként a hétvégi forrónyomban egy fiatal férfi rendőr kolléga. A bejelentés szerint a járdán való biciklizés közben egy fiatal fiú megállította és a biciklin ülve alányúlt. A kihallgatás helyszíne egy átlagos rendőrségi iroda, melyben a számítógépasztal a falnak van tolva. Ez előtt ül a rendőrtiszt, tőle jobbra és egyben kissé a háta mögött ül a kislány. Az elhelyezésből következően a rendőr szinte egyáltalán nem lát rá a kislányra, annak viselkedését, testtartását és mimikáját nem tudja követni, csak a kislány válaszait hallja az általa feltett kérdésekre. A rendőr teszi a szokásos dolgát és az események felidézését követően megpróbálja minél részletesebben leírni az elkövetőt. Olyan kérdéseket tesz fel, mint milyen magas, hány éves stb. volt az elkövető. A kislány, aki alapvetően szófogadó és egyben jó tanuló kislány, igyekszik megfelelni ebben a helyzetben is, így minden neki feltett kérdésre egy igen rövidke hezitációt követően – amit valójában csak a testtartásából lehet észlelni – határozott választ ad, mely válaszokat a rendőr kolléga szorgalmas kihallgatóként szó szerint azonnal le is gépeli. A kihallgatáson jelen van egy pszichológus is, aki ezen a ponton közbeszól és egy kis időt kér, hogy beszélhessen a rendőrrel.”

Miért állítja le a pszichológus a külső szemlélő számára minden különösebb nehézség nélkül haladó kihallgatást? Mit mond a rendőrnek?

2. A gyermekkorúak kihallgatását befolyásoló fejlődési sajátosságok

2.1. Az értelmi fejlődés sajátosságai

A feltett kérdésre az egyik választ a gyermekek *kognitív (értelmi) fejlődésének* a sajátosságaiban kell keresni, amelyet leggyakrabban Piaget elmélete¹ alapján szoktak tárgyalni. Az ő kutatási eredményei szerint a kognitív fejlődés a következő szakaszokon megy keresztül:

1. 0–2 év: *Szenzomotoros szakasz*: Jellemzője, hogy a gyermek a cselekvésen keresztül ismeri meg a világot, a verbalitásnak (szóbeliségnek) még nincs, vagy csak nagyon kicsi a szerepe. Az erre az időszakra vonatkozó emlékeinket általában a későbbiekben sem tudjuk verbalizálni, ami alapvető akadálya annak, hogy egy gyermek ebben az életkorban kihallgatható legyen.
2. 2–7 év: *Kisgyermekkor*:
 - a) 2–4 év: *Szimbolikus folyamatok, érzékszervi-mozgásos sémák szakasza*: A világ megismerésében a különböző érzékszervi észleléseknek, valamint a mozgásnak van nagyon fontos szerepe. A történetek feldolgozása és felidézése is e mentén, az úgynevezett *szenzomotoros sémák* (a gyermek jellemzően mozgással, mutogatással kíséri a mondandóját) szerint zajlik. Egy ilyen korú gyermek kihallgatása során különösen fontos, hogy lehetőséget adjunk a vele történetek felidézésekor a mozgásra, arra, hogy az elmondás mellett el is játszhassa, lerajzolhassa stb. a vele történeteket.
 - b) 4–6 év: *Szimbolikus játékok, egocentrikus gondolkodás, gyermeki realizmus szakasza*: A gyermekek ebben a korban jellemzően saját elméleteket alkotnak (miért esik az eső, hogyan születik a baba stb.) a világról, ez a *gyermeki realizmus*, amelyet elősegít az is, hogy erre az időszakra tehető a nyelvi fejlődés erőteljes beindulása. Ezért fontos, hogy az üggyel kapcsolatos vonatkozó szóhasználatáról, ismereteiről és elméleteiről az őt kihallgató rendőrnek is legyenek ismeretei. Ebben segíthet a kihallgatás előtt az édesanyával – vagy a gyermeket ismerő más felnőttel – való előzetes beszélgetés.
Fontos jellemző ebben a korban, hogy mindent csak a saját – *egocentrikus* – szempontjukból képesek észlelni és értelmezni a gyerekek, mások szempontjainak a figyelembevételére nem, vagy csak nagyon kevésbé képesek.
A kognitív fejlődéssel szoros kapcsolatban lévő *erkölcsi fejlődés* kapcsán jellemző, hogy öt éves kortól a gyermekek életében a szabályok hirtelen előtérbe kerülnek, betartásuk mindenkire kötelező érvényűvé válik (*heteronóm erkölcs*). Az emberek cselekedeteit azonban ekkor még nem azok mögöttes szándéka, hanem a végrehajtott cselekmény következményei alapján ítélik meg. A hazugságok különböző fajtái, mint a túlzás, füllentés vagy szándékos becsapás között nem képesek különbséget tenni.
 - c) 6–7 év: Megindul a *decentralizáció*, egyre inkább képessé válik a gyermek mások szempontjainak a figyelembevételére is.
3. 7–12 év: *Iskoláskor: a konkrét műveletek szakasza*. A gyermek képes pontosan észlelni és beszámolni a vele történetekről, szándékokról, érzelmekről, azonban még

¹ COLE–COLE 2006.

csak feltételezések mentén képes véleményt alkotni. Az erkölcsi fejlődés kapcsán megjelenik a szabályalkotás és a *közös megegyezés*, a döntéshozatal átlátása. Képes számításba venni a tett mögött meghúzódó szándékot.

4. 12–16 év: *Serdülőkor: a formális műveletek szakasza*. A gyermek már képes elvont állításokat, hipotéziseket megérteni, megalkotni és megfogalmazni, valamint olyan absztrakciókat elvégezni, amelyekkel releváns választ tud adni olyan kérdésekre, mint hogy a másik fél hány éves, milyen magas stb. lehetett. Ebben az időszakban válik képessé arra is, hogy pontosabb képet alkosson az öt esetlegesen megtámadó fél érzelmeiről és szándékairól, valamint hogy erkölcsi döntéseit a felnőtt gondolkodásmódnak megfelelően tágabb keretek között, akár a társadalmi konvenciók szintjén hozza meg (*autonóm erkölcs*).

Ezek a szakaszok nem tekinthetők egymástól élesen elválaszthatónak, az átmenet fokozatos, és számos egyedi jellemző befolyásolhatja.

Az ismertetett esetben nyilvánvaló, hogy a hétéves kislány a kognitív fejlettsége alapján nem lehetett képes arra, hogy a neki feltett pontosító kérdésekre valóban releváns választ adjon. Amennyiben azonban, igazodva a kognitív fejlettségéhez, a következőképp tették volna fel neki a kérdést, már valószínű, hogy pontosabban tudott volna válaszolni: *A fiú magasabb volt, mint Te? Magasabb volt, mint a mellettek lévő kerítés?*

A másik fontos tanulsága ennek az esetnek, hogy bár a kislány hangján nem lehetett hallani, hogy bizonytalan a válaszadásban, ha a rendőr rálátott volna a kislányra, és figyelte volna őt, észlelhette volna, hogy miközben válaszolt, folyton felfelé nézett és láthatóan megtorpant minden válasza előtt. Mindez pedig a fentiekben ismertetett kognitív fejlődési ismeretekkel együtt már egyértelműen jelezhetné volna a számára, hogy másként kell feltennie a kérdéseket. A különböző *nonverbális, metakommunikatív és viselkedési jegyekre* való odafigyelés egy felnőtt kihallgatása során is nagyon fontos, egy gyermek esetében azonban elengedhetetlen.

2.2. Az emlékezeti fejlődés sajátosságainak hatása a kihallgatásra

A kognitív fejlődés mellett mindenképpen fontos kitérni a *gyermeki emlékezet fejlődési sajátosságaira* is. A kisgyermekek *hároméves koruk után* jellemzően képesek már a jó színvonalú emlékezeti teljesítményre. Különösen igaz ez akkor, ha a *lehető legrövidebb idő telik el* a feltételezett bűncselekmény elkövetése és az ő beszámolójuk között. Mindennek ellenére a mielőbbi kihallgatás szükségessége nem léphet a kíméletesség szempontja elé. Azaz a gyermeket úgy kell minél hamarabb meghallgatni, hogy közben tekintettel vagyunk az aktuális állapotára, arra, hogy az alapvető szükségletei ki legyenek elégítve (legyen pihent, ne legyen éhes stb.).

Jellemző, hogy bár a gyermekek emlékezete pontos, általában *kevesebb részletre emlékeznek*, mint a felnőttek. Ráadásul *ezek a részletek nem feltétlenül azok, amelyek a felnőttek vagy akár a kihallgatás szempontjából a leginkább fontosak lennének*. A gyermek elsősorban azt figyeli és jegyzi meg, ami az ő sajátos élményvilága szempontjából releváns (például nem emlékszik az elkövető hajának színére, de pontosan fel tudja idézni, hogy milyen minta volt a polóján, ha az tetszett neki).

A gyermeki emlékezet egyik jellegzetes hibájának tekinthető az úgynevezett *forrás-monitorozási hiba*, amely azt jelenti, hogy minél kisebb a gyermek, annál inkább hajlamos – alapvetően tudattalan módon – összekeverni azt, hogy valójában mi történt vele, és hogy melyek azok az emlékelemek, amelyek már a – vele történtek megértését elősegítő – fantáziájának a termékei. Éppen ezért fontos, hogy a lehető legneutrálisabb módon kérdezzünk tőlük, mert már maga a kérdés is befolyásolhatja azt, hogy milyen elemekkel egészíti ki önkéntelenül a gyermek a vele történtek emlékképeit.²

3. A gyermekek kihallgatását befolyásoló további tényezők

3.1. A pszichoszociális tényezők szerepe

Visszatérve az esetre, felvetődik a kérdés, hogy a fentiekben ismertetett kognitív és emlékezeti képességbeli hiányosságok ellenére vajon miért válaszolt mégis a kislány a neki feltett kérdésekre. A válasz a gyermekek *megfelelési vágyában* keresendő, abban, hogy általában igyekeznek megfelelni a felnőttek felőlük támasztott elvárásainak azért, hogy elfogadják és szeressék őket. Különösen igaz ez a kisiskolás korban, amely tendencia a serdülőkorra folyamatosan oldódik. Ezt elkerülendő fontos, hogy egy ilyen idős gyermek kihallgatása során fokozottan tudatosítsuk a gyermekben, hogy nem kell feltétlenül minden kérdésre válaszolnia, mondhatja nyugodtan azt is, hogy *nem tudom, nem emlékszem*.

Meg kell még említeni az olyan *szociális tényezők* szerepét, mint a gyermek viszonyát az ügy szempontjából releváns személyekhez. Jelentős mértékben képes ugyanis hatni az események felidézésére az, hogy a gyermek mennyire befolyásolható általuk, azaz mennyire *szuggesztibilis*. Fontos, hogy milyen elképzelései vannak a saját vallomásáról, mennyire illeszkedik az, amit el kell mondania a *saját családjában* elvártakhoz, a *neveltetéséhez*. Különösen igaz ez azért, mert a gyermek kihallgatásán – amennyiben nem ellenérdekelt fél – általában az egyik szülő is jelen van. Az is meghatározó, hogy a gyermeknek *milyen a viszonya a feltételezett elkövetőhöz*. Olyan felnőttől, akihez semmiféle érzelem nem fűzi, könnyebben beszél tárgyilagosan, amennyiben azonban feltételezhetően erős – pozitív vagy negatív – érzelmek kötik az elkövetőhöz, az erőteljesen torzíthatja az emlékezetét és a felidézését.

Ha egy gyermek kihallgatásáról beszélünk, nem feledkezhetünk meg a *hazugság jelenségéről* sem.³ Egy hároméves gyermek is képes tudatosan hazudni, elsősorban azért, hogy elkerülje az általa a korábbi tapasztalatai alapján feltételezett büntetést, mindemellett azonban még ötévesen is természetesnek tekinthető, ha – alapvetően tudattalan módon – összekeveri a valóságot és a mese szálait.

² KULCSÁR–PÁSZTOR 2007.

³ KAPLAN 1990.

3.2. A stressz és trauma hatása a gyermek kihallgatására

Általában, ha egy gyermek kihallgatására sor kerül, akkor feltételezhető, hogy a gyermek valamilyen mértékű *stresszhatást* élt át, aminek a pszichés következményei szintén befolyásolhatják a kihallgatását. Emellett maga a kihallgatás is könnyen stresszkeltő eseménnyé válhat számára.

Elsőként meg kell említeni a stressz *emlékezeti működésre* gyakorolt hatását, amely alapvetően általános, és nem életkor-specifikus jelenségnek tekinthető. Az átélt stressz ugyanis általában az események központi elemére való emlékezést serkenti, míg a mellékes aspektusokra sok esetben degradálóan hat – emlékszik arra, hogy miye sérült meg, hogy ütötték meg, de arra nem feltétlenül, hogy mivel érkezett a támadó, milyen ruhája volt, volt-e ott még valaki stb.

Különösen igaz ez akkor, ha az átélt stressz olyan mértékű volt, amelynek hatására a gyermek úgynevezett *traumatizált állapotba* került. Azt, hogy mikor válik egy stresszhatásból trauma, elsősorban az határozza meg, hogy az átélt esemény mennyire volt *befolyásolható* és *bejósolható* a gyermek számára, illetve mennyire haladta meg a vele való megküzdés a képességeit.⁴ Gyermekek esetében mindez kiegészül azzal, hogy esetükben egy adott történet *értelmezése* – különösen, ha az újnak, ismeretlennek tekinthető a számára – még nagymértékben függ attól, hogy a környezetében lévő releváns felnőtt személyek, elsősorban a szülők, a nevelők, de egy kihallgatás kapcsán maguk a rendőrök is, miként értékelik, értelmezik a vele történeteket. A gyermek reakciója ugyanis ezen értelmezéshez fog igazodni. Az esetünkben nem esett szó arról, hogy a kislányon a vele történet hatására bármiféle pszichés trauma jelei érzékelhetőek lettek volna. Feltételezhető, hogy a szülők, helyesen reagálva a történetekre, nem kezdték el a kislányuk előtt értelmezni az eseményeket, és azon kívül, hogy közölték, illet egy fiúnak nem szabad csinálnia egy kislánnyal, nem mutatták annak a jeleit, hogy valami szörnyű dolog történt, és feltételezhetően nem tettek említést a szexualitásról sem. Éppen ezért, különösen mivel a kislányt nem érte közvetlen fizikai sérelem, nem érzett semmi kellemetlent vagy fájdalmasat, nem traumatizálta őt az esemény különösképpen. Mindennek az alapvetően semleges hozzáállásnak a képviselése és fenntartása a kihallgatás során alapvető annak érdekében, hogy – amennyiben lehetőség van rá – megelőzhessük a gyermek elsődleges (a bűncselekmény okozta), illetve másodlagos (a rendőrségi eljárás okozta) viktimizációját.

Az átélt stressz, illetve trauma hatása igen változatos lehet, és jellemzően nagy egyéni változatosságot mutat. Éppúgy lehet a következménye *agresszív viselkedés* (esetlegesen traumaismétlés, támadás), mint *depresszív* színezetű visszahúzódás (szorongás, felejtés, tagadás). Jellemző azonban, hogy az egyén *másképp kezd el viselkedni*, mint korábban, és éppen ez a változás az, ami felhívhatja a figyelmet arra, hogy valami történhetett a háttérben.

Mindez a gyermek kihallgatása szempontjából azért kiemelt fontosságú, mert a sikeres kihallgatás érdekében a rendőrnek érdemes *felkészülnie a gyermek mindenféle reakciójára*, akár arra, hogy hirtelen támadóvá válik, kirohan, de arra is, hogy visszahúzódik, és csendben megtagadja a válaszadást. Fontos, hogy mindezt adekvát módon tudja értelmezni, azaz elsősorban a gyermek lelkiállapota következményének és ne a saját

⁴ ATKINSON–HILGARD 2005.

sikertelenségének vagy a gyermek vele szembeni szándékos ellenállásának értékelje, és ennek megfelelően arra próbáljon törekedni, hogy oldja a gyermek feszültségét, ezáltal is átsegítve őt az aktuális lelkiállapota nehézségein.

4. A gyermekek kihallgatásának menete

A fentiekben ismertetett sajátosságok figyelembevételével a gyermekek kihallgatása kapcsán – követve a kihallgatás általános szabályait – az alábbiak gyakorlatban való követése a javasolt:⁵

1. *A kapcsolatteremtés és a bizalomépítés szakasza*

Egy gyermek kihallgatásának talán a legfontosabb és egyben legmeghatározóbb szakasza. Itt dől el, hogy sikerül-e az őt kihallgató személynek olyan, alapvetően bizalmi kapcsolatot teremtenie vele, amelyben a gyermek úgy érezheti, hogy őszintén megnyilvánulhat.

Ennek a bizalmi légkörnek a kialakítását segítheti elő, ha a gyermeket egy védett, számára viszonylag *ismerős környezetben* hallgatják ki. Ezt szolgálja a különleges meghallgató szoba játszósarka, barátságos színvilága, valamint az életkorának, érdeklődésének megfelelő *feszültséglevezető eszközök* – például játékok, papír és ceruza – elérhetősége. Szintén ezt szolgálja a kihallgatást megelőzően kezdeményezett kötetlen beszélgetés általában olyan témáról, amely a gyermeket feltételezhetően érdekli – például kedvenc játéka, meséje –, amit az is elősegíthet, ha a gyermek kihallgatásának megkezdése előtt lehetőség van a gyermeket ismerő felnőttel, elsősorban az édesanyjával való kötetlenebb beszélgetésre a gyermekről, annak fejlettségéről, jellemzőiről, a családi körülményekről stb.

2. *A gyermek jogainak és kötelességeinek ismertetése, annak biztosítása, hogy a gyermek tudja, mit várnak el tőle.*

Gyermekek esetében is fontos, hogy erre mindenképpen sor kerüljön – a számára érthető módon megfogalmazva –, bár ennek egy kicsit más a jelentősége, mint felnőttek esetében. Elsősorban azt szolgálja, hogy a *gyermek megértse*, a bevezető, kötetlenebb hangvételű beszélgetést követően ezen a ponton „komolyra” fordul a beszélgetés. Tisztában kell lennie azzal, mekkora *szerepe van az általa elmondottaknak*, azért hogy *őszinte legyen*, és csak a valóságot, az igazságot mondja el. Tudatosítani kell benne, hogy igyekezzen különbséget tenni aközött, amire valójában emlékszik, és aközött, amit nem tud, csak esetleg megpróbál kitalálni, s hogy nyugodtan válaszolhatja azt a neki feltett kérdésre, hogy *nem tudom, nem emlékszem*.

A helyzet komolyságát lehet jelezni azzal is, hogy míg a bevezető beszélgetés színtere általában a játszósarok, addig a jogok ismertetése már sokkal jobb, ha az íróasztalhoz közösen átülve zajlik.

A fentiekben túl a gyermek eljárással kapcsolatos jogainak és kötelezettségeinek az ismertetése azt is elősegíti, hogy a gyermek megtudja, pontosan mi fog vele

⁵ MALÉT-SZABÓ 2014.

történni a kihallgatása során, ami csökkenti a helyzeti bizonytalanságát, ezáltal pedig a másodlagos viktimizáció⁶ kialakulásának a lehetőségét.

3. *A történetek szabad felidézése*

A gyermek számára ezen a ponton lehetőséget kell biztosítani arra, hogy *szabadon felidézhesse*, ha igénye van rá, mozgással, rajzzal, játékkal kísérve mindazt, ami vele történt, vagy aminek a tanúja volt. Tartózkodni kell a beleszólástól és a megzavarástól, ami igaz a kihallgatás vezetőjére és a gyermek jelen lévő törvényes képviselőjére is.

Nagyon fontos az is, hogy mindezt *a lehető legpontosabban rögzítsék*, a gyermek szavaival és az azokat kísérő *metakommunikatív jellemzőkkel* együtt. Ezt teszi lehetővé az új Be.-ben is szereplő videófelvétel készítése, amely a gyermek által elmondottak élményszerűségének későbbi szakértői megítéléséhez is különösen fontos lehet.

4. *Tisztázó kérdések feltétele*

Amennyiben szükséges tisztázó kérdéseket megfogalmazni, fontos, hogy azok mindig a kihallgatandó gyermek értelmi fejlettségének megfelelően legyenek megfogalmazva, és ennek megfelelően is értelmezzék a válaszait. Fontos, hogy a kihallgatást vezető lehetőleg a saját neutralitását megtartva és egyben közvetítve, elsősorban nyitott kérdéseket igyekezzen feltenni.

5. *A vallomás rögzítése; vissza-, illetve átolvasása, javítása; hitelesítése, aláírása*

Ezek az elemek egy felnőtt kihallgatásánál külön-külön jelennek meg, és önállóan is fontos jelentőséggel bírnak. A gyermek azonban mire idáig ér a kihallgatáson, többnyire elfárad, figyelme és együttműködése lankad. Önmaga már nem képes újra elismételni mindazt, amit korábban egyszer már elmondott, így törekedni kell azt rögtön az első elmondásakor rögzíteni. A vallomás visszaolvasása, javítása, aláírása már elsősorban a törvényes képviselőjeként jelen lévő felnőtt feladata.

A gyermekek kihallgatásának ezen forgatókönyv szerint történő konkrét megvalósításához hatékony segítséget nyújt az „NICHD Protocol”⁷

Összegzés

Zárógondolatként fontos ismételten hangsúlyozni, hogy bár a különleges meghallgató szoba számos ponton segítheti a gyermek kihallgatásának hatékonyságát, mindez csak akkor érvényesülhet valójában, ha használata – azaz maga a kihallgatás – megfelelő személyiségű, elkötelezettségű és képzettségű személyre van bízva.

⁶ SZABÓ 2004.

⁷ LAMB – LA ROOY – MALLOY – KATZ 2011.

Felhasznált irodalom

- ATKINSON, Richard C. – HILGARD, Ernest (2005): *Pszichológia*. Budapest, Osiris.
- COLE, Michael – COLE, Sheila R. (2006): *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris.
- KAPLAN, Jack M. (1990): Children Don't Always Tell the Truth. *Journal of Forensic Sciences (JFSCA)*, Vol. 35, No. 3. 661–667. DOI: <https://doi.org/10.1520/JFS12872J>
- KULCSÁR Gabriella – PÁSZTOR Attila (2007): A gyermek tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei. *Rendészeti Szemle*, 55. évf. 5. sz. 82–98.
- LAMB, Michael E. – LA ROOY, David J. – MALLOY, Lindsay C. – KATZ, Carmit (2011): *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. 2nd edition. Chichester, Wiley. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119998495>
- MALÉT-SZABÓ Erika (2014): A gyermekkorúak kihallgatásának és a gyermekmeghallgató szobák használatának pszichológiája. *Kriminológiai Közlemények*, 74. sz. 215–224.
- SZABÓ Erika (2004): Áldozatvédelem a rendőrség és a rendőrségi pszichológus szemszögéből. *Belügyi Szemle*, 52. évf. 6. sz. 81–95.